

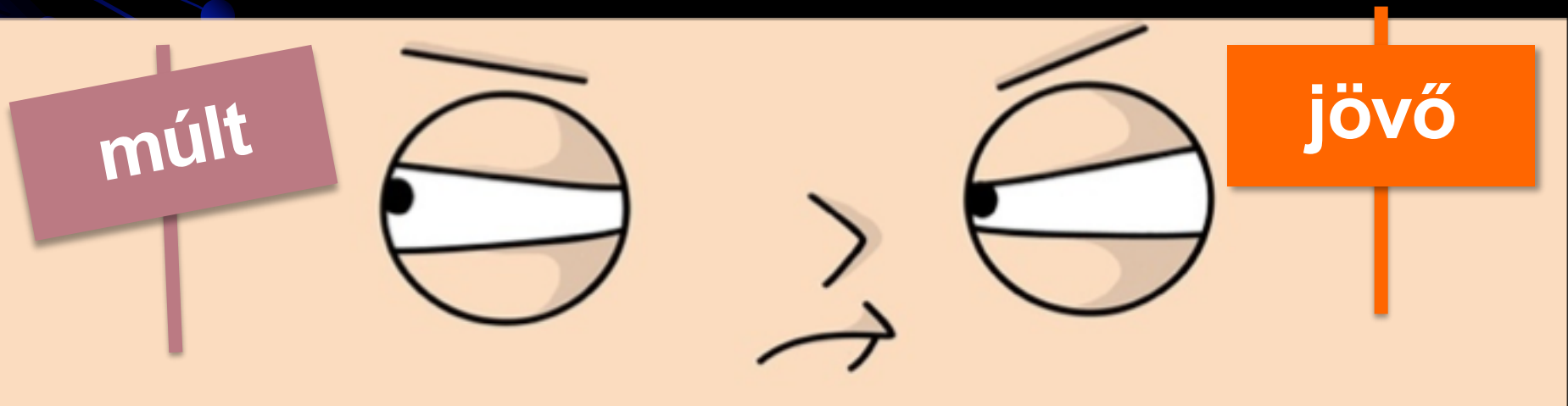
Az idő fogalomkör fejlődése és fejlesztése a természetismeretben

Az idővel kapcsolatos fogalmi váltások

a különböző léptékű időkategóriákhoz kapcsolódnak

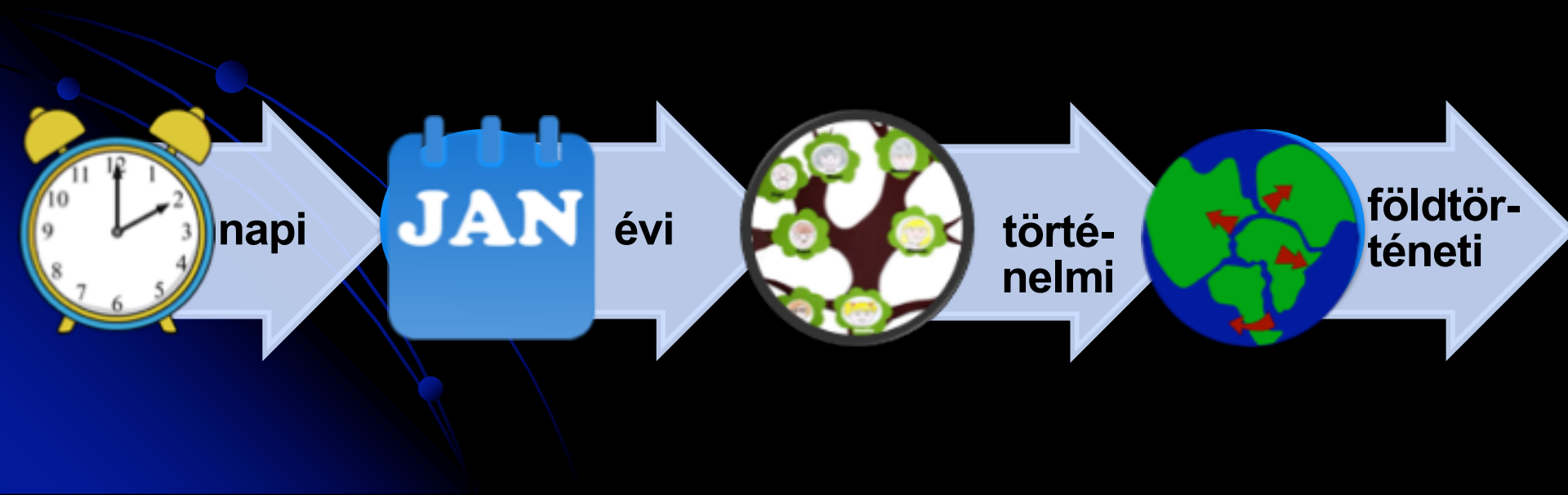
A jelenségek, események megfelelő időléptékhez való kapcsolása szinte fontosabb, mint a tényleges idő érzékelése
nehéz ← gyerekeknek felfogható idő alig lép túl a napi időn
1 évtizednyi élettörténetük egy jelentős része nem is tudatos
évtizedekben, évszázadokban, évmilliókban, sőt
évmilliárdokban gondolkodni nem képesek

**tudomásul veszik ezeket az időkategóriákat
de tényleges, reális időképzet nem társul hozzájuk**

**iskolában: időhöz kapcsolódó fogalmi körök a növekvő
léptékük sorrendjében**

**a személyes életüket meghatározó idő → elvont, milliós
nagyságrendű időfogalom**

**Napi idő
érzékelése**

A napi időt és múlását könnyen érzékelik
a környezeti jelenségekben tapasztalják
életük mozzanatai szorosan összefüggnek velük

- **óvodás** – **egocentrikus időfogalom**
napi cselekvéseikkel
összekapcsolva:
„amikor felkelek, akkor
van reggel, amikor
lefekszem, este van”
- **6-7 éves** – napszakok megnevezése – markáns
tapasztalati jellemzőik alapján
(pl. ha világos van = **nappal**, ha sötét = **éjszaka**)

- **7-8 éves** – elkülönítenek kisebb napi időegységeket (pl. amikor a Nap felkel = **reggel**, amikor lenyugszik = **este**) de bizonytalan a többi napszakban

Hol a választóhatár
a reggel és a délelőtt
között, a délután és az
este között?

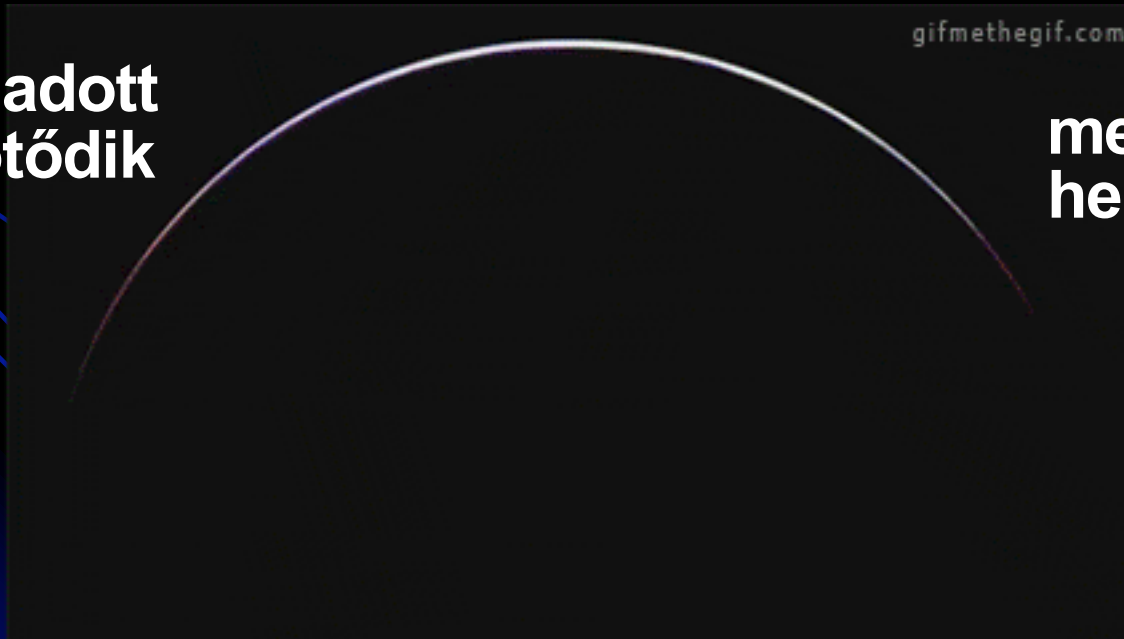
Mikor van
éjszaka?

- **10-11 éves** – napszakok határának problémája
egy adott földi helyen sötét félgömb = éjszakai félgömb
megvilágított = nappali félgömb
terminátorvonalon reggel vagy este van – de hol melyik?

↑
nem csak a sötétség-világosság viszonyában értelmezhető
lényegük: a Föld forgásának folyamatossága és
annak megvilágítási következményei

1. fogalmi váltás – lokális időfogalom

az idő egy adott
helyhez kötődik

megvilágítási
helyzettől függ

Hol van **dél**? hol van **éjfél**?
a reggel és az este között félúton

- tapasztalat: már alsó tagozatban is
délben látható a Nap a legmagasabban
(ellenlábás pontjában van éjfélkor, égi pályájának leg-
alacsonyabb pontján, ekkor nem látható)
- értelmet nyer ← modellezés: a Föld forgása során a Nap
mindig más területek felett delel

valóság- és modelltapasztalat alapján belátás
dél akkor és ott van, amikor és ahol a Nap
éppen a legmagasabban van az égen, a nap-
sugarak a legnagyobb szögben érkeznek a
felszínre

- **14 éves**
a lokális időfogalom térben kiterjed – **2. fogalmi váltás**
 kozmikus időfogalom
a napszakok térben és időben egyszerre változó fogalmak
a tengelykörüli forgás és következményeinek értelmezése

A napi időfogalom fejlődési folyamata

óvodás

**egocentrikus
időfogalom**

**napok, napszakok
személyes életük
eseményeihez
kötődnek**

10-11 éves

**lokális
időfogalom**

**az idő a helyhez
kötődik és múlik**

14 éves

**kozmikus
időfogalom**

**az idő múlása
Föld tengely
körüli forgásához
kötődik**

Mettől meddig tart egy nap? életkoruk függvényében

- **6-7 éves** – a reggeltől estig tartó időtartam
(= a naponta megélt idő)
- **8 éves** – a Nap keléséhez (horizont fölé) és nyugvásához
(alá) kezdi kötni
a nap fogalma kiterjed (éjszaka = reggeltől reggelig)
új nap reggelrel kezdődik (társadalom, élővilág)

↑
egyre tudatosabb napirend szerint
kell élniük

Később gyakran
visszatér a kisgyerekkori
tévképzet: nap = nappal
felnőttkorban is előfordul!

**a nyári és a többi évszakra vonatkozó napi, nappali idő
nem azonos**

**nyáron később kezdődik és tovább tart, mint télen
a napi időképzet összefügg a tevékenységekkel**

10 éves

nappal = nap
de megnyúlik

12 óra helyett mint a gyerekeknél, 13,5-14 óra időtartamú

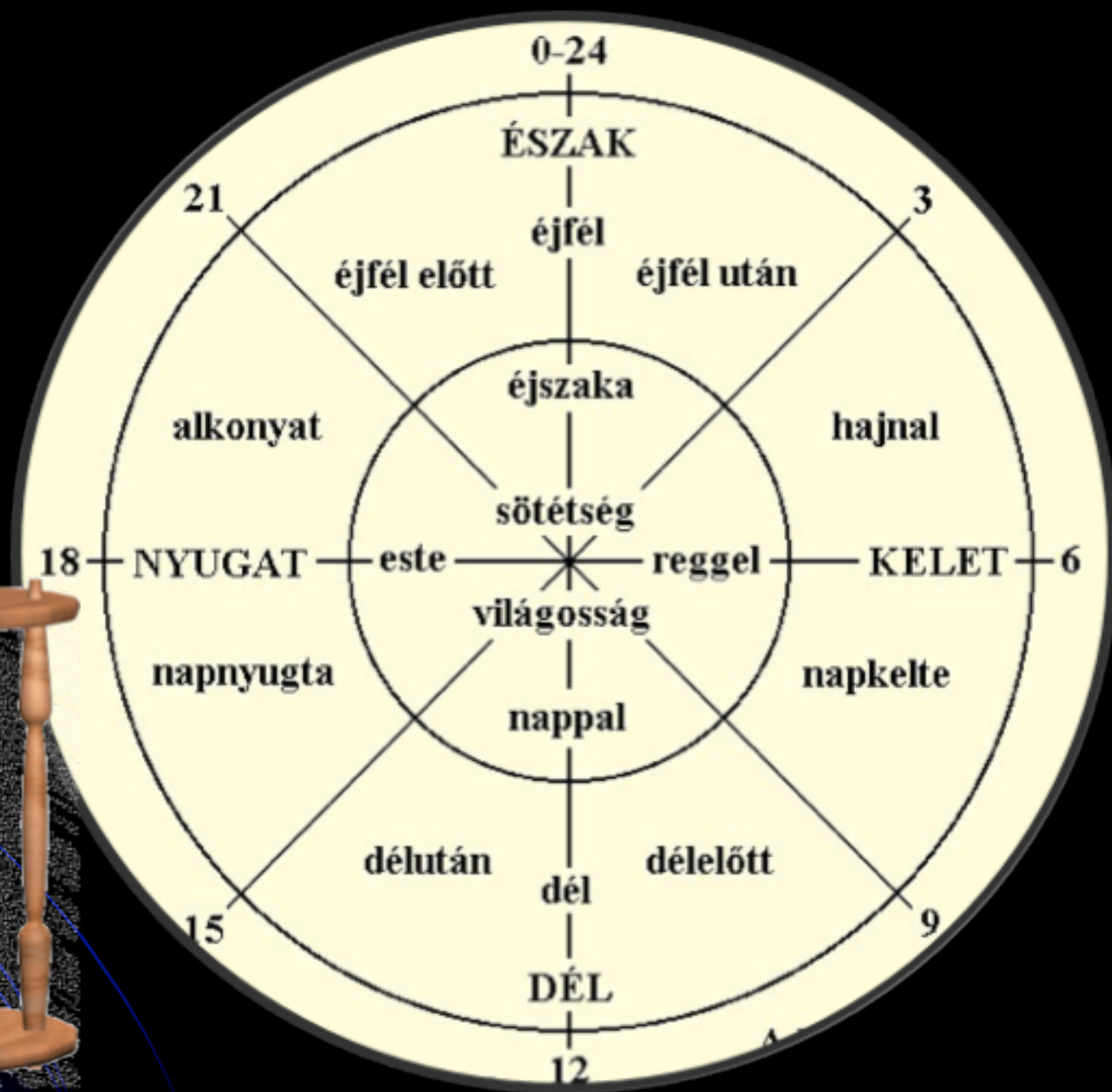
városi – falusi felnőttek

12 éves

városi – falusi gyerekek

Gondolkodtató feladatok

- Miért nevezik délköröknek is a hosszúsági köröket?
- Készítsetek szótárt azokból a kifejezésekből és jelentésükről, amelyek a napi idő múlását fejezik ki a népmesékben!

Gondolkodtató feladatok

Mutassátok be a logikai kapcsolatot az alábbi szavak jelentése, származása között:

- nap (időegység) – Nap (égitest) – naptár
- nyugat – nyugszik (pl. a Nap) – „Nyugat” (irodalmi folyóirat)
- idő – idő (a levegő pillanatnyi állapota) – időjárás
- dél (napszak) – dél (égtáj) – delel (pl. a Nap) – delel (pl. a birkanyáj)
- kelet – kel (pl. a Nap) – kel (pl. a tészta az élesztőtől) – kikelet – keltezés

CALENDAR

**Évi idő
érzékelése**

Az évi időfogalom fejlődési folyamata

10 éves
egocentrikus
időfogalom

évet, évszakokat
személyes életük
eseményeihez

12 éves

lokális
időfogalom

felismerik, a Föld
kül. részein nem
egyidőben vannak
az évszakok, és
nem a nálunk
ismert ritmusban
váltják egymást

15 éves

kozmikus
időfogalom

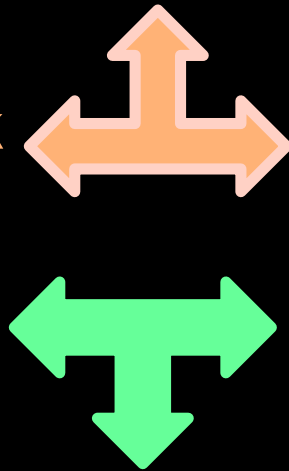
a Föld Nap körüli
keringéséhez
kötik

6 éves – évszakok megnevezése jellemzőik alapján
(pl. nyáron meleg van, télen havazik, ősszel fúj a szél és esik az eső, tavasszal süt a nap és virágillatot hoz a szél)
de nem is az időt érzékelik, hanem az évi idővel kapcsolatos periodikus jelenségek egy-egy jellegzetes mozzanatát

egyéni tapasztalatok
(= ősi társadalmak,
természeti népek)

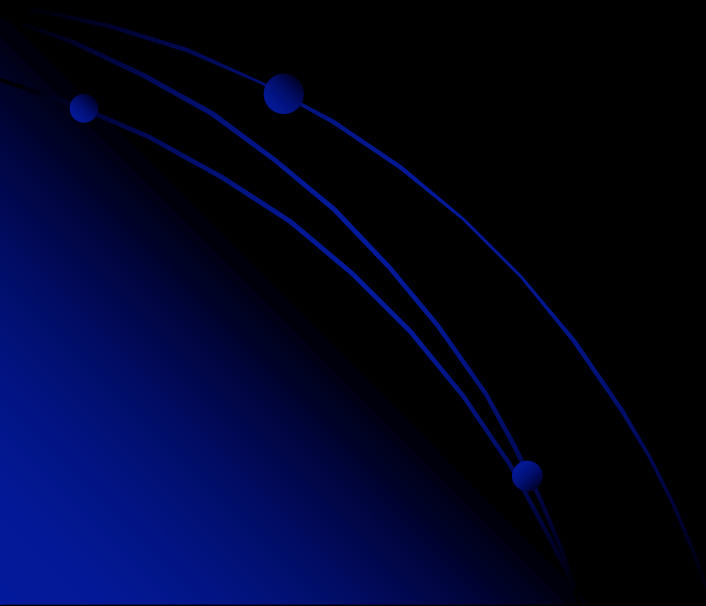

társadalmi tudás
(így hallom a felnőttektől,
így jellemzik a mesékben,
a gyerekdalokban)

évszakokról kialakuló gyermeki képzet sztereotípiákkal

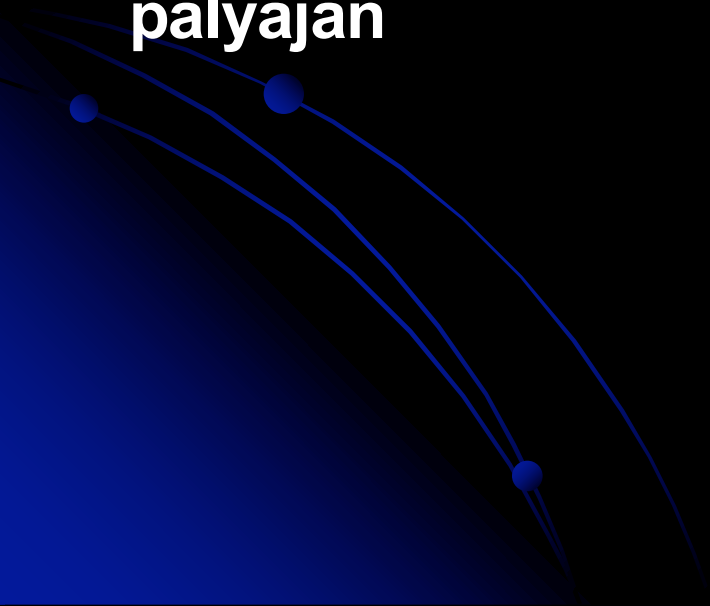
**Az évi idő múlása
kisgyerekeknek az évszakok váltakozása jelzi,
amihez élményt adó tevékenységeik egy része kötődik
(pl. nyaralás, strandolás, korcsolyázás, karácsonyi
ajándékozás, farsangi bál, iskolakezdés)
motivációs időfogalom**

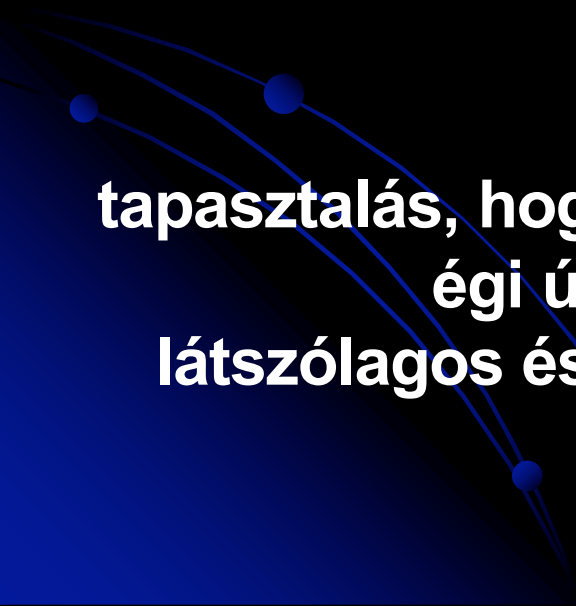
**„Télen alig süt a Nap, de ha fent is van az égen, sápadt,
gyengén süt, pedig olyan nagy.”**

Mi is van a gyerek fejében?

- **ha nagynak látom a Napot, akkor annak erősebben kellene világítania és melegítenie, mint amikor kisebbnek látszik**
ellentmondást érez, még középiskolában is előjön
- **azért van nyáron melegebb, mint télen, mert nyáron a Föld közelebb van a Naphoz ellipszis alakú keringési pályáján**

Tévképzet – alsó tagozatos gyerekek gondolják télen kevesebbet süt a Nap, mert „nincs mindig az égen”, „télen a Nap is lustább”, nemcsak később kel és korábban nyugszik, hanem „nem is megy olyan magasra az égen”

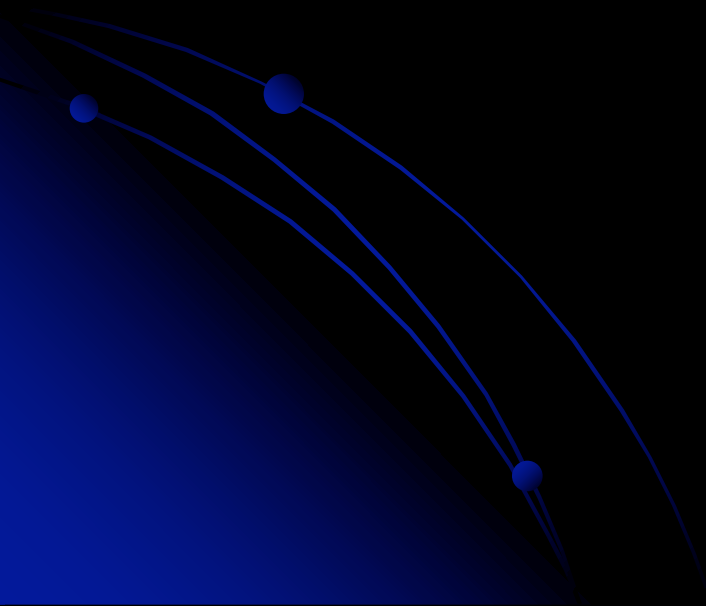
tapasztalás, hogy télen alacsonyabban járja látszólagos égi útját – **tapasztalati időfogalom**
látszólagos és a tényleges mozgás még sokáig nem különül el a tudatukban

Mettől meddig tart egy év?

- **alsó tagozatos** – bizonytalanul, erősen eltérően
- **6-7 évesek** – nehezen gondolkodnak éves időtartamban
- **8 éves** – nyártól nyárig / szeptembertől szeptemberig
← számukra az az évente megélt idő
életük teljesen másként zajlik a nyári iskolaszünetben,
mint az év többi időszakában
(„iskolás” és „nem iskolás” hónapok)
szemben a napi idővel, nem maradnak ki időszakok a
fogalomból, csak más értelmet nyernek

Mettől meddig tart egy év?

- **10 éves** – tananyag az évi időt a ferde tengelyű Föld Nap körüli keringéséhez kapcsolja – de nehezen érthető mert kétféle és különböző időléptékű mozgást kell megkülönböztetniük modellezni! – a mozgásokat külön-külön is, majd együtt, hogy megértsék, azok egyidejűleg is lehetségesek

Gyakori tévképzet

egy adott időben a Föld vagy forog, vagy kering
Könnyen belátható hogy egyidőben is lehetséges, ha
eljátsszák helyzetgyakorlatban

**A tapasztalati időfogalom gondolati kiterjesztése éveken
át tart**

**ha a forgás és a keringés egyidejűségét be is látják,
a hibás képzetet nem engedik el
pl. regionális földrajz 7. évf.**

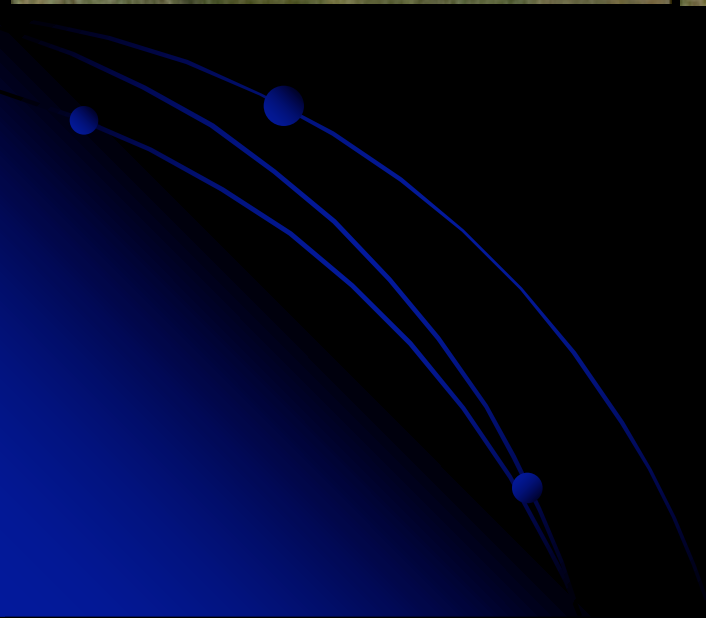
- **passzát szélrendszer évszakos vándorlása**
- **az évszakos helyzeteket gyakran a napszakos
helyzetekkel keverik**
- **sarkkörökön belüli területeken nem tudják értelmezni,
hogy nem lehet nappali világosság, mert a Nap a
látóhatár alatt járja égi pályáját**

A Nap évi útja látványa

télen

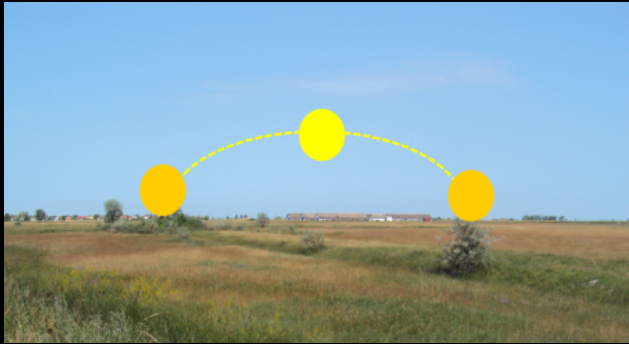
tavasszal / őszel

nyáron

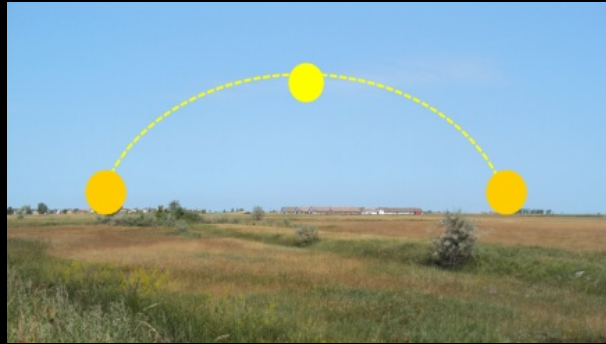

A Nap évi útja látványának beállítása tellúriumon

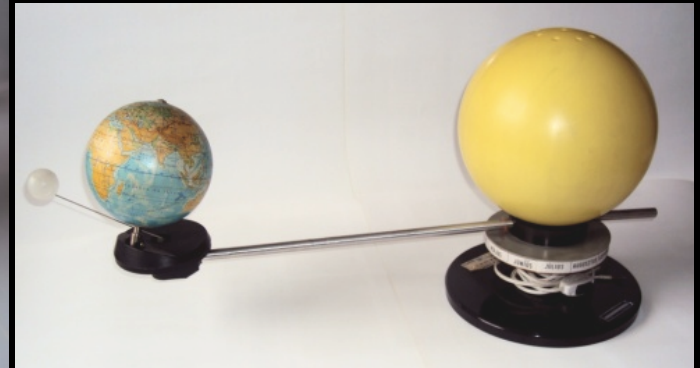
télen

tavasszal / ősszel

nyáron

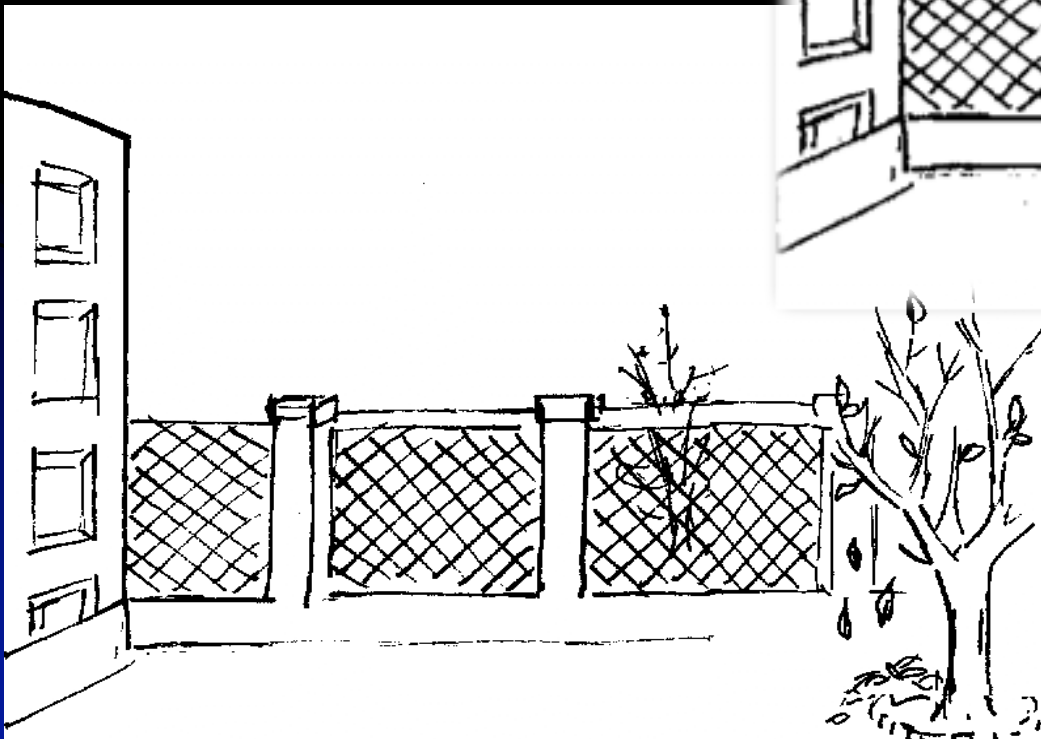
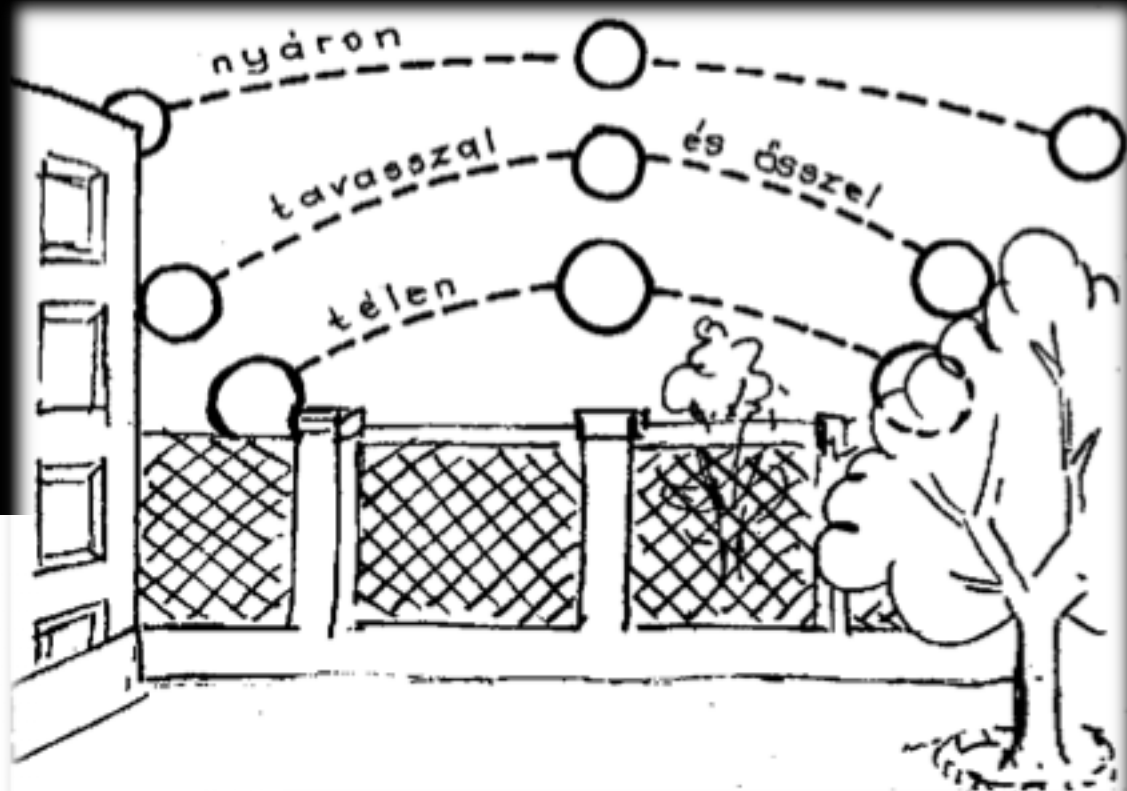
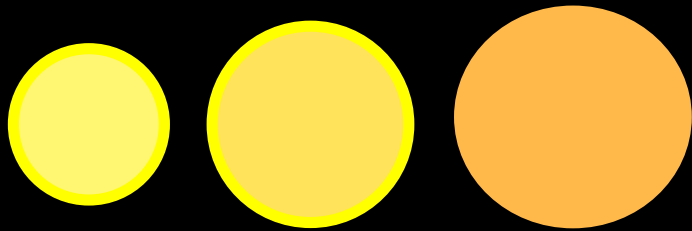
A napi idő felismerése a Nap segítségével

Rajzold le a lakóhelyeden a Nap napi útját!

A napi idő felismerése a Nap segítségével

A napi idő felismerése jelenségeken keresztül

Ki mondhatta?

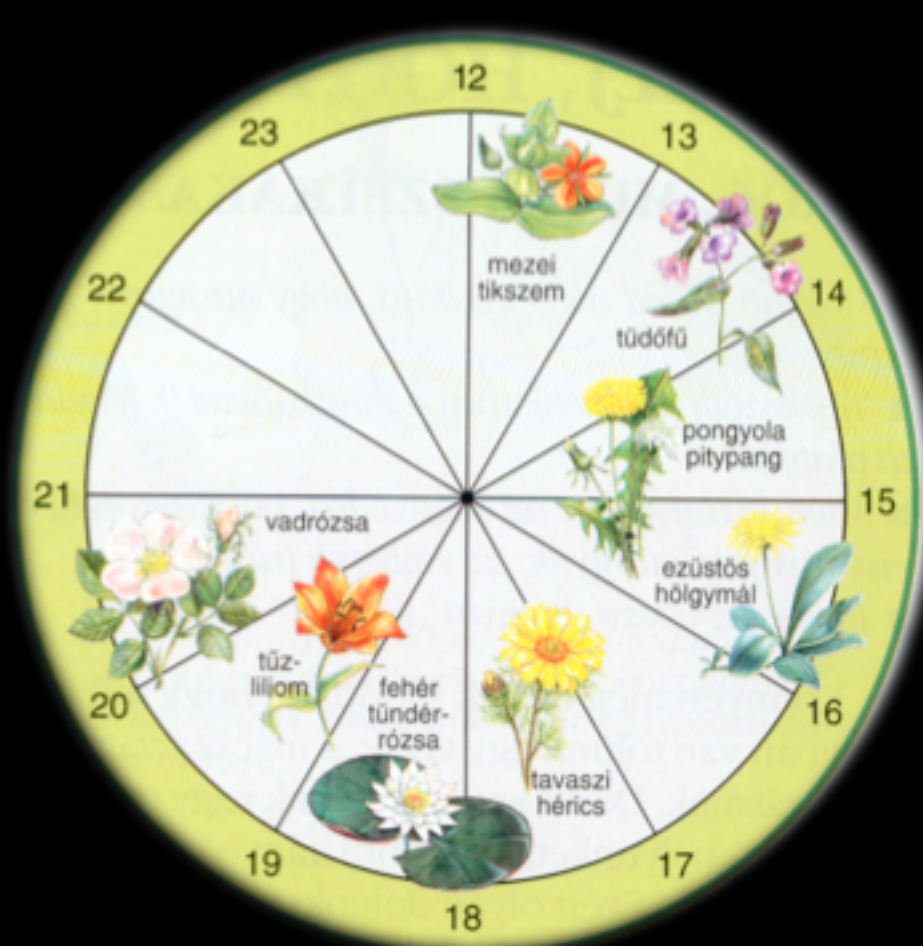
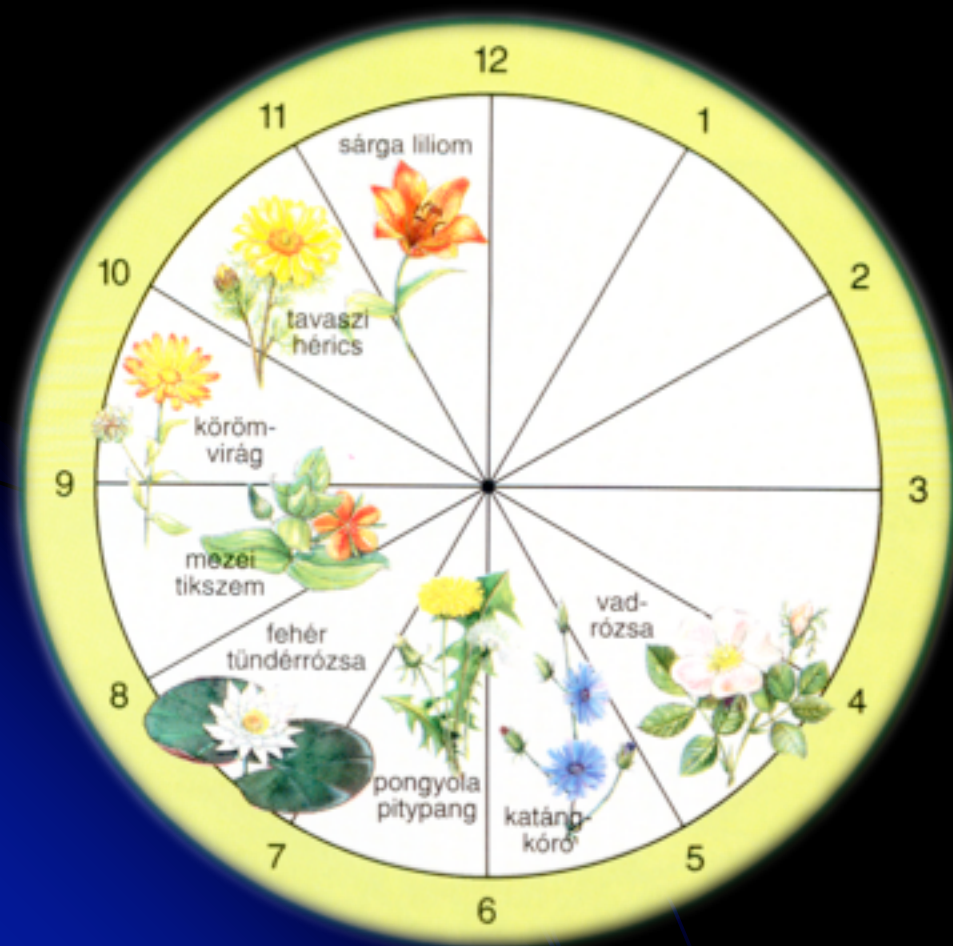
1. Ahogy telt az idő, egyre magasabb volt hőmérséklet.
2. Hiába vártam, hogy enyhüljön a nagy meleg.
3. Ahogy haladtam, egyre hűvösebb lett.
4. Le fog égni az arcom, olyan erősen süt a Nap.
5. Bárcsak kevesebb felhő lenne az égen!
6. De jó lenne, ha sok felhő lenne éjszaka az égen!
7. Meglásd, rövidesen esni fog!
8. Jöhetne már egy kis szél.
9. Majdcsak elcsitul a szél.
10. A felszín szinte éget, hiszen a levegő alulról melegszik fel.
11. Csökkenhetne már a légnyomás, mert nagyon fáj a fejem.

Következtetés a napi idő múlására az élőlények megfigyelése alapján

Készítsünk virágórát!

kinyitják virág(zat)aikat

becsukják virág(zat)aikat

Készítsünk madárórát!

A legfrissebbek a fülemülék, a mezei pacsirták és a házi rozsdafarkúak, akik már 4 óra tájban dalra fakadnak, hogy felébresszék a kakukkot, az örvös galambot, a széncinegét és a feketerigót. Az ő daluk idején még teljesen sötét van.

5 óra után, a hajnali szürkülettel előbb az erdei pinty, majd a kék cinege is megszólal. A kivilágosodás a citromsármányt, a barátposzátát és a házi verebet is szóra bírja. A zöldike és a tengelic viszont csak napfelkelte után, 6 óra tájban szólal meg. Ha azonban felhős-esős idő van, a madarak később kezdenek énekelni, mert később világosodik.

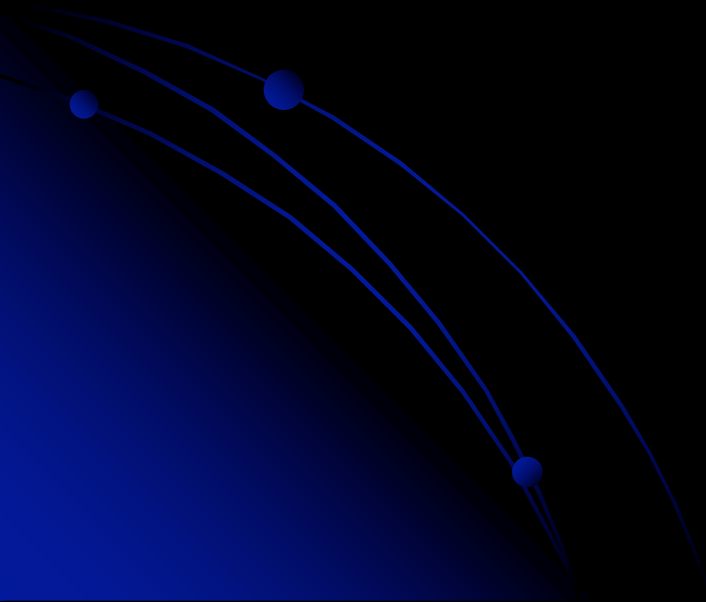
Készítsünk madárórát!

▪
www.madarhang.hu

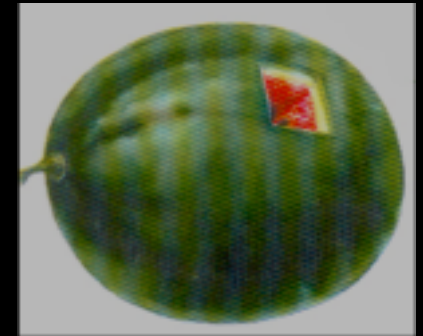
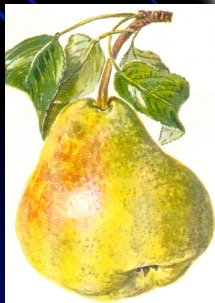
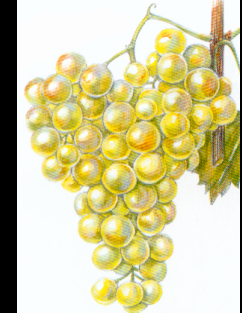
www.karpatkert.hu

1.2. Az évi idő múlásával összefüggő jelenségek

Az évi idő múlásának felismerése növények segítségével

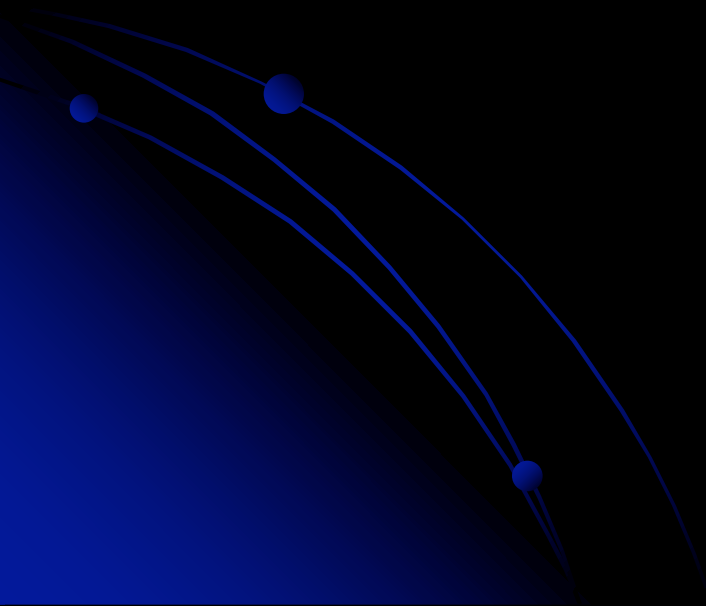

A tájkép évszakos változásának felismerése megfigyelés alapján

Az évi idő felismerése tevékenységeken keresztül

Forog az esztendő kereke
feladatlap

1.4. Földrajzi jelenségek elhelyezése a különböző időléptékekben

Beszélgető módszerek

A jelenség, a tény, a folyamat mikor (volt) jellemző

Elképzeltető módszerek

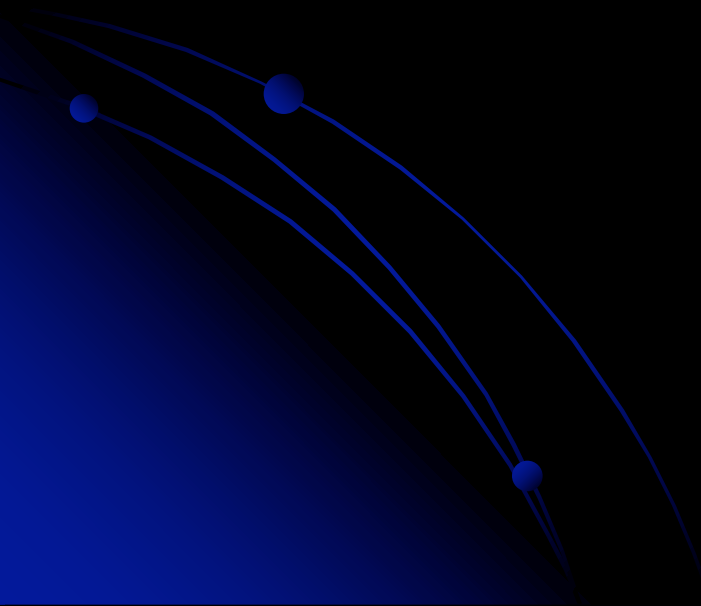
Egy jelenséget, folyamatot elképzelni más időben

2. Az idő jelentőségének felismerése

Ráeszméltetés és rádöbbentés

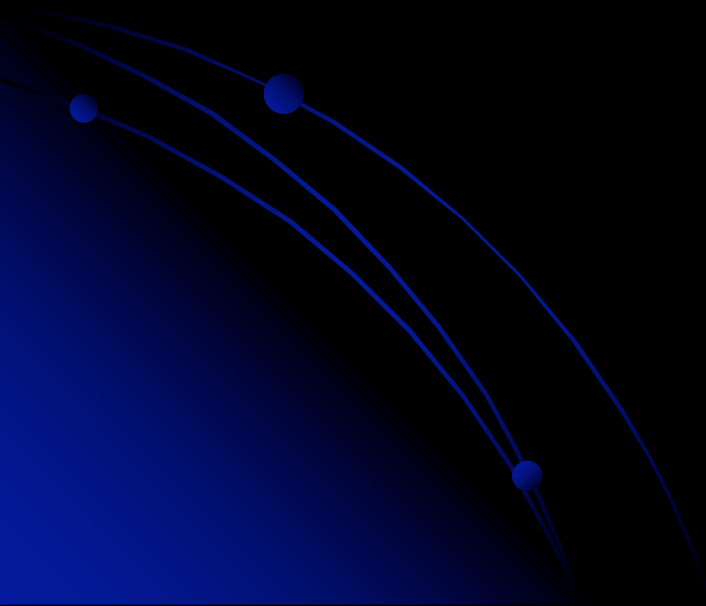
- Elgondolkodjanak az idő és az egyes földrajzi tényezők kapcsolatán
- Nyilvánvalóvá váljon számukra a köznapi élet és a földrajzi ismeretanyag kapcsolata

3. Időrendi sorok összeállítása

3.1. Napi időrendi sorok összeállítása

Pl. napi tevékenységekkel

Évszakos, hónapos időrendi sorok összeállítása

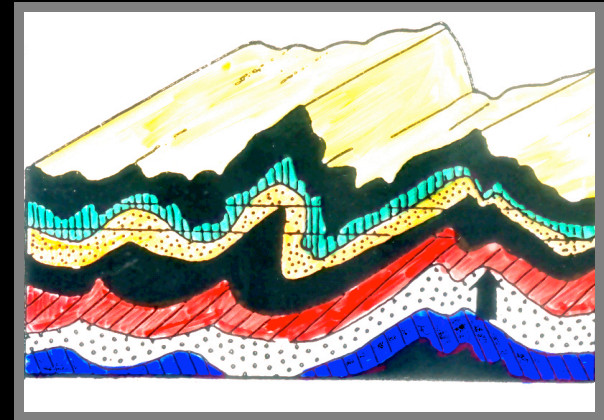
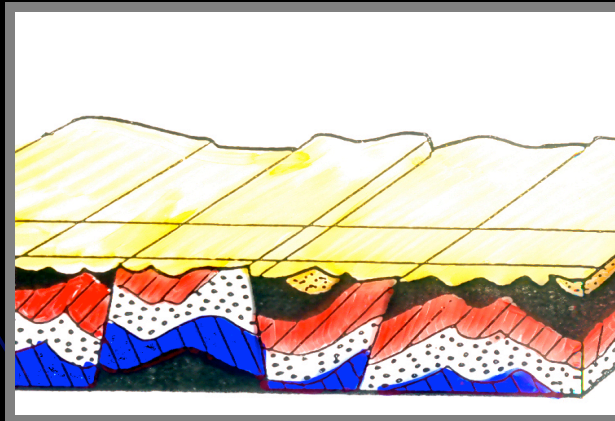
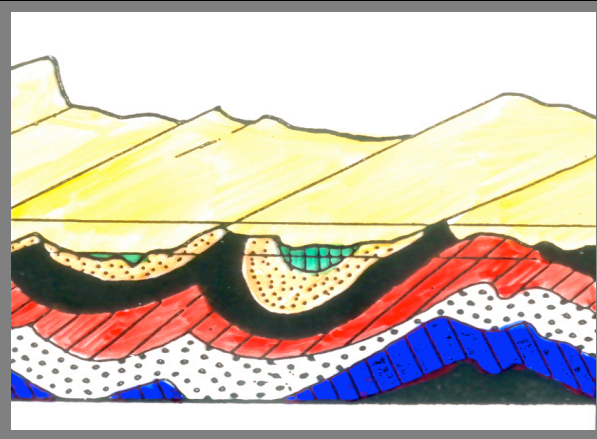
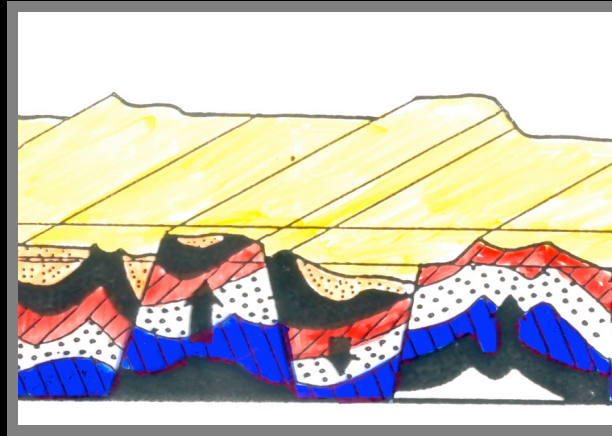
Mikor kerülhettek az üvegbe? – évszakos idősor képzése
kajsilekvár, meggybefőtt, szilvalekvár, cseresznyedzsem,
őszibarackbefőtt, málnaszörp, zöld dió befőtt

Földtörténeti idősorok összeállítása

Helyes időrendi sor-e?

gyűrthegység – rögös szerkezetű hegység – tönkösödött
rögös hegység

4. Időnagyságrendi összehasonlítások

Gondolatjátékok

**az időkategóriák nagyságrendjét kell elképzelni,
összehasonlítani**

